

ושוב מפנה בחיי

בכוונתנו היה לעזוב את וושינגטון כבר בסוף יולי, 1969 וכך מצאנו את עצמנו מונים את החודשים שנותרו עד לשובנו הביתה. בבה ואני הרבינו לשוחח על מה שמצפה לנו בכפר בלום. לא פחדנו מפני המעבר מחיי רווחה יחסיים בווינגטון אל חיי הצנע בקיבוץ, שהרי בזה כבר התנסו בעבר. אולם חששנו שלאחר העדרות ממושכת מן הקיבוץ נתקשה למצוא שם עבודה שנמצא בה סיפוק. כמו כן חששנו מן המפגש המחודש עם החברים שהשנים שחלפו הרחיקו אותנו מהם מעבר לרצוי. דאגה נוספת היתה שאלת קליטתו של גבי, בננו בן ה-12 בבית-הספר שבכפר בלום. בווינגטון למד גבי בבית-ספר אמריקני רגיל ומאמציה של בבה ללמדו ולהכינו לקראת שובנו הביתה לא הניבו כל-כך פרי.

וכך, בעוד אנחנו יושבים ומהרהרים בעתיד, הפתיע אותנו שאול בהודעה שהוא עומד לפרוש במרוצת השנה הקרובה וכי הוא מבקש ממני למלא את מקומו בראש "נתיב". בכמה הזדמנויות בעבר אמנם שמעתי מפיו הרהורים על פרישה, אך לא העלתי על דעתי שאכן בשלה אצלו ההחלטה לפרוש. גרישה ושייקה סיפרו, שעשרים שנה קודם לכן, כאשר עבדו במוסד לעלייה בלתי לגאלית, שבראשו עמד שאול, נהגו אנשי המוסד לכנות את שאול "הזקן". ב"נתיב" מעולם לא התייחסנו אליו כאל אדם זקן וכינוי זה לא היה שגור בפינו. גם ברוחו לא היה זקן. הכרתי את החולשות של שאול אביגור, שנבעו בחלקן מאופיו, אך את רובן ייחסתי להיותו נציג דור "הבולשביקים שלנו" - בדומה לבן-גוריון, גולדה ואחרים - ובכינוי זה השתמשתי בבדיחות הדעת ועל-פי-רוב בקונוטציה חיובית. ראיתי בהם דור של אנשי חזון, הלוחמים על השקפותיהם בקשיחות וללא פשרות. היו אלה תכונות חיוניות לתקופה שלפני קום המדינה, אם כי בעיני בני דורי תכונות אלה לא נחשבו תמיד לתכונות חיוביות. אמנם בלעדי "דור הבולשביקים שלנו", לא היתה קמה המדינה, אולם לדעתי הם התקשו להסתגל למציאות החדשה של המחצית השנייה של המאה העשרים, לעולם שבו הטכנולוגיה, הכלכלה, החברה והתרבות השתנו במהירות מסחררת. כדי לקלוט את משמעות השינויים ולהסיק מסקנות נכונות, היתה דרושה מידה רבה יותר של פתיחות מחשבתית ונכונות לבחון מחדש ובאומץ מוסכמות ועמדות מקובלות.

שאול, בדומה לבני דורו, דבק מאוד בקונספציות שהיו מקובלות עליו, גם כאשר נתגלו בהן סדקים. לדעתי, הכיר שאול במידה מסוימת בחולשותיו אלה, ופעם אחת אף אמר לי שלאורך כל השנים, נוכח לדעת שהשינויים הגורליים בחיינו, בחיי העם היהודי והיישוב היהודי בארץ-ישראל, לא התרחשו מעולם כפי שהוא ובני דורו צפו שיקרו. "הערכנו נכון לאן נוטים פני הדברים, אך מעולם לא ניחשנו,

איזה גורם חדש או איזה מפנה מפתיע יאפשר לנו להתגבר על כוחות שעמדו להכריענו. " אמר. הנחישות של שאול ודבקותו ביעדים שהציב לעצמו ומעמדו כ-Grey Eminence בצמרת השלטונית והמדינית של ישראל, תרמו רבות לכך ש"נתיב" הפך למוסד יוצר, מדריך, מכוון ושולט בתחומים שהוטל עליו לטפל בהם. הגיבוי האישי ששאול קיבל מראש-הממשלה ושר-החוץ, הבטיחו ל"נתיב" חוסר תלות יחסית במשרדי ממשלה ובמוסדות. וללא גיבוי זה עלול היה "נתיב" להפוך למוסד קטן, שיפעל בעילום שם, נדחק לקרן זווית, ונמחץ במציאות הפוליטית של המאבק הבינמשרדי על סמכויות ושליטה.

כניסה לנעליו של שאול, חשבתי, עלולה להיות אתגר שקשה מאוד לעמוד בו. הבעתי בפניו את חששותי, אך הוא עודד אותי כמיטב יכולתו, הסביר שעל-פי תכניתו אעבוד איתו בכפיפה כחצי שנה וגם לאחר שיפרוש יאות להתלוות אלי לדיונים חשובים עם ראש-הממשלה ושר-החוץ. ביקשתי זמן למחשבה בטרם אשיב. כתבתי על כך לבכורנו, דן, שכבר מילא כמה תפקידים אחרים בקיבוץ. תשובתו של דן עודדה אותי. לדידו חברי קיבוצים רבים שירתו ומשרתים בתפקידים ממלכתיים שונים, והדבר מאוד מקובל. הוא היה בטוח שאם שאול יפנה לקיבוץ, לא תהיה התנגדות לגיוסי, ועבודתי ב"נתיב" תיחשב ל"עבודת חוץ" כלומר, עבודה שחבר קיבוץ מבצע מחוץ לביתו ואת שכר העבודה הוא מעביר למשק. באותם ימים, מלאו לי 54 שנים ובכפר בלום, כמו בקיבוצים אחרים בעלי ותק דומה, כבר התחיל תהליך חילופי דורות. בניהם ובנותיהם של מיסדי הקיבוץ קיבלו לידיהם בהדרגה את הניהול וההנהגה. גם בבה, שעמה שוחחתי רבות, עודדה אותי. לדעתה הנושא שהתמסרתי לו שנים "חדר לעצמותי". היא לא תיארה לעצמה כיצד אוכל "להפרד" ממנו.

להחלטה אחת הגענו מיד ללא כל התלבטות: אנו ממשיכים את חיינו כחברי הקיבוץ. במשך השנים נתקלנו במספר רב של קיבוצניקים לשעבר, שלאחר כמה שנים של חיים בשליחות ממלכתית מחוץ לקיבוץ, בחרו לעזוב את הקיבוץ. הממונה על "בר", צבי נצר, חבר היבוץ אלונים, עזב את הקיבוץ והשתקע בתל-אביב לאחר שובו ארצה מוורשה שם פעל בשליחות "נתיב". גם שייקה דן היה בנעוריו חבר קבוצה, ונשאר כל חייו קשור מאוד לחברים שאיתם הקים את הפלוגה במפרץ חיפה. שלא כצבי נצר, שמר שייקה על קשר אישי הדוק עם חבריו בקיבוץ ניר חיים. אנשים רבים שהיו פעילים במוסד לעלייה ב' עזבו את קיבוציהם, אך היו גם אחרים שעבדו בעבודות חוץ ונשארו חברי קיבוץ. שאול עצמו לא עזב את כנרת, הגם שבמשך שנים הגיע לקיבוץ רק בסופי השבוע. חברי גרישה שיינקמן, לעומת זאת, שב לכפר גלעדי משליחות "נתיב" בווינה, ונכנס במרץ לפעילות משקית בקיבוץ. גרישה היה בין אלה שהאיצו בשאול לבחור בי כמחליפו.

מכיוון שהיה מנוי וגמור עמי ועם בבה שאקבל את הצעת שאול ונשאר חברים בקיבוץ, ידענו שאאלץ להטלטל הלוך ושוב מכפר בלום לתל-אביב פעמים אחדות בשבוע. בשאלה אחת לא היו לי היסוסים - למרות שלא היתה לי השכלה

פורמלית גבוהה הייתי משוכנע שהידע שרכשתי בתקופת שירותי במוסקבה, וההשכלה שצברתי במשך ארבע השנים שלי בווינגטון, יעמדו לזכותי ויסייעו לי בתפקידי החדש. את היהדות המאורגנת של ארצות-הברית הכרתי היטב מהמגעים ומהקשרים שקיימתי עם עשרות עסקנים יהודים, החל מנשיאי ארגונים ארציים גדולים, אנשי המנגנון ופעילי הקהילות הגדולות, וכלה בחברי הקבוצות האנטי-ממסדיות שפעלו בהתנדבות למען יהודי ברית-המועצות. אך בעוד שלגבי מגזר זה לא צפיתי כל בעיה, הרי שבתחום היחסים הצפויים עם משרדי הממשלה בארץ תקף אותי רפיון ידיים, בעיקר משום שבתקופה הקצרה של עבודתי ב"בר" לא הספקתי כמעט להכיר עולם זה. בעיני ראש-הממשלה, לוי אשכול, הייתי ידוע כ"עושה הצרות" (trouble maker) של שאול אביגור. שר-החוץ, אבא אבן, התייחס אלי יפה ונהג להקשיב לדברי בסבלנות, גם אם לא הסכים לדעתי. גולדה מאיר, שאמנם הכירה אותי ושמעה על עבודתי, שמרה לי טינה. חודשים אחדים קודם שקיבלתי על עצמי את השליחות לווינגטון, היא פנתה אלי והציעה לי לצאת לאפריקה, לשרת בשגרירות באחת המדינות החדשות. סירבתי להצעתה בטיעון שרק נושא אחד יכול להרחיקני לתקופה ממושכת מכפר בלום - המאבק למען יהודי ברית-המועצות. גולדה היתה בטוחה ששוחחתי בעניין עם שאול ולא הסתירה את רוגזה. במחצית השנייה של שנת 1969 פרשה גולדה (לפחות זמנית) מפעילות בצמרת הממשלתית. "בחלונות הגבוהים" בירושלים לא הכירו אותי ולא שמעו עלי, ואני חשתי שיהיה לי קשה ביותר לרכוש את המעמד שאהיה זקוק לו כדי להנהיג את "נתיב"- "בר". הנה כי כן, במציאות הישראלית, לבוא במקומו של שאול, היה בעיני אתגר גדול.